

пів такої політики. Політика витрат визначає принципи, напрями, структуру витрат. Політика доходів, зважаючи на вирішальне значення податкових доходів, визначає пріоритетні цілі оподаткування, коло суб'єктів економічної діяльності, які підлягають оподаткуванню, принципи, форми, ставки, пільги оподаткування. Критично важливим у податковій політиці та політиці витрат є дотримання принципів оптимальності, порушення яких здатне призвести до порушення макроекономічної та макросоціальної стабільності, деформацій фіскальної та економічної політики взагалі [3, с. 55].

Економічний розвиток може бути забезпеченим при комплексному підході до його управління. Проблеми економіки, соціальної сфери повинні вирішуватись взаємопов'язано та цілеспрямовано. Дія вмонтованих стабілізаторів є формою державного регулювання, яка активно сприяє зміцненню саморегулювання ринкової економіки. Саморегулювання і регулювання економіки забезпечують економічну рівновагу та сприяють досягненню економічної безпеки країни.

Сприяння довгостроковому економічному зростанню і соціальному розвитку – важливе призначення податкової системи України, а відповідно і фіскальної політики держави. Ре-

алізація цих завдань тісно пов'язана з визначенням, яким чином фіскальна політика впливає на перерозподіл обмежених суспільних ресурсів як за рівнем, так і за спрямуванням. Цей аспект використання фіскальної політики потребує особливої уваги, оскільки витікає із сутнісних ознак державного регулювання економіки в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайгер Линвуд Т. Макроэкономическая теория и переходная экономика : [пер. с англ.] / Линвуд Т. Гайгер. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 560 с.
2. Макаренко А. П. Теорія і практика державного регулювання в аграрній сфері : [монографія] / А. П. Макаренко. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН, 2009. – 636 с.
3. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці : [монографія] / П. В. Мельник. – Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. – 362 с.
4. Похилюк В. В. Держава в транзитивній економіці: регулювання економіки, аналіз та стан економічної безпеки : [монографія] / В. В. Похилюк. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 403 с.
5. Современный экономический словарь. – М. : ИНФРА -М, 2007. – 495 с.
6. Дж. Е. Стігліц. Економіка державного сектора : [пер. з англ.] / Дж. Е. Штігліц. – К. : Основи, 1998. – 854 с.

УДК 338.43:631.15:631.6.02

ДЕМОГРАФІЧНА СКЛАДОВА У РОЗВИТКУ ВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ АПК

Л. М. Березіна, кандидат економічних наук

Пошук способів і засобів формування ефективних організаційно-економічних відносин підприємств АПК супроводжується потребою дослідження демографічних аспектів. Вагомими для вирішення проблеми є питання щодо відтворення населення у сільській місцевості, забезпечення його добробуту, формування ринку праці тощо.

Способи вирішення проблеми підвищення ефективності функціонування агропромислового комплексу України відображені у низці наукових праць дослідників, серед них варто згадати роботи П. М. Макаренка, М. Й. Маліка, В. М. Рабштини, П. Т. Саблука, В. Г. Ткаченко та ін. Проте недостатньо дослідженими та висвітленими у фахових публікаціях за-

лишаються проблеми становлення ефективних відносин підприємств АПК. Переважно поділяючи погляди науковців, ми вважаємо, доцільно було б поглибити дослідження стосовно демографічних аспектів, що безпосередньо впливають на розвиток відносин між структурними складовими агропромислового комплексу.

У статті зроблено спробу розглянути демографічні аспекти формування ефективних відносин підприємств усіх сфер АПК, а саме: особливості вікового складу працівників; напрями забезпечення добробуту мешканців сільських поселень; трансформаційні зрушення щодо соціально-побутового забезпечення працівників агропромислового комплексу.

Динаміка вікового складу населення, визначаючи тенденцію його подальшого старіння, диктує об'єктивну необхідність пошуку ефективних засобів продовження тривалості повноцінної трудової і соціальної активності населення країни, збереження його фізичного й інтелектуального здоров'я.

У сукупності основних критеріїв, що характеризують Україну як аграрну державу, першочергову значимість мають такі показники, як чисельність сільського населення та кількість зайнятих в аграрній сфері. Такі показники є важливим синтетичним показником соціально-економічного розвитку аграрної сфери країни у цілому чи окремого її регіону, оскільки у них віддзеркалюється рівень розвитку продуктивних сил галузі, у тому числі трудових ресурсів як основної продуктивної сили й основного рушія суспільного виробництва, створення ефективних мотиваційних механізмів і форм організації праці, забезпечення матеріального добробуту мешканців сільських поселень, узагалі сільського соціуму у системі соціально-економічних відносин. Кожен з цих показників має як абсолютний, так і відносний (кількісний) вимір.

Погіршення природної основи демографічного розвитку сільських поселень спричиняє порушення оптимального співвідношення статей. У контингенті, що формує демографічну основу відтворення сільських поселень, жінок менше, ніж чоловіків [1]. Основну причину зменшення цієї вікової групи ми вбачаємо в

інтенсивному міграційному впливі жінок дітородного віку з сільської місцевості.

Статева диспропорція сільського населення – одна з основних причин, як ми вважаємо, руйнування юридичних засад формування сільської родини: зниження показника шлюбності і зростання темпів розлучення. Погіршення статеві-вікової структури населення сільських поселень супроводжується негативними якісними характеристиками його здоров'я.

Причини зменшення чисельності мешканців сільських поселень зумовлені дією взаємопов'язаних і взаємозалежних чинників економічного, соціального, етнічного, демографічного й екологічного характеру. Абсолютне зменшення чисельності сільського населення призводить до обезлюднення і руйнування потенціалу сільських поселень України. Економічні причини зниження народжуваності криються саме у виробничій сфері, насамперед у сфері праці. Та частина національного доходу, яка використовується на особисте споживання, навіть у некризових умовах не відшкодовує необхідних витрат родини на утримання навіть двох дітей. Демографічна ситуація у багатьох країнах світу теж характеризується зниженням народжуваності, але воно супроводжується зниженням смертності та значним підвищенням середньої тривалості життя, чого, на жаль, не спостерігається в Україні. Втрата традицій багатодітності – це загальна тенденція демографічної динаміки переважної більшості країн. Також існує межа її зниження, поза якою втрачаються передумови, сприятливі для демографічних перспектив країни. Це межа сполучення дводітності з тридітністю, яка забезпечує розширене відтворення населення. В Україні таку межу давно подолано, внаслідок чого рівень дітородної активності у сільських поселеннях значно нижчий за межу заміщення поколінь.

В умовах різкого зниження народжуваності сільського населення, наростання його старіння прогресує показник смертності, знижується показник життєвості селян – співвідношення кількості народжень і смертей. Надзвичайно високий показник смертності мешканців сільських поселень пояснюється перманентним

погіршенням їх економічного становища і соціальних умов життя.

Ми переконані, що одним із завдань концепції розвитку АПК і його головної сфери – сільськогосподарського виробництва – є формування у сільських поселеннях реального, ефективного власника (господаря землі), який на основі прогресивних, таких, що спираються на ринкові принципи форм господарювання, забезпечить розвиток у сільських поселеннях приватного сектора, який гіпотетично здатен вирішити продовольчу проблему та докорінно оптимізувати соціальне становище населення. Найсприятливішою до таких змін, на наше переконання, є молодь сільських поселень, саме їй і належать майбутнє. Реформування взаємовідносин як у сфері сільськогосподарського виробництва, так і всього АПК, має сприяти закріпленню молоді у сільських поселеннях. Гальмуються ці процеси тим, що саме жінки є більш чутливими до побутових умов проживання у сільських поселеннях і праці в аграрних підприємствах, де переважає ручна праця, що покладає на них завищене трудове та соціальне навантаження, що й змушує їх шукати комфортніших умов в інших поселеннях.

Сукупний вплив негативних чинників зумовив те, що нині значна кількість мешканців сільських поселень у пошуках роботи перебувають поза межами власних родин. Це поглиблює кризову демографічну ситуацію у сільських поселеннях, негативно впливає на морально-психологічний стан родин. Зважаючи на це, ми переконані в необхідності у процесі створення базової соціально-економічної і правової основи розвитку господарських відносин в АПК удосконалення законодавства відносно молоді та неповнолітніх дітей у сільських поселеннях стосовно їх права на землю та майно.

На нашу думку, на державному рівні необхідно опрацювати концептуально нову демографічну політику, спрямовану на формування соціальної основи сільських поселень і вирішення найбільш гострих демографічних проблем, а саме: збереження і поліпшення здоров'я населення як найважливішого пріоритету нації, що вимагає опрацювання стратегії соціально-економічного розвитку, яка перед-

бачає спрямування господарської діяльності на поліпшення умов життя та праці, побуту, сприяє збереженню населення через запобігання руйнації його здоров'я та пом'якшення депопуляції через зниження смертності; держава має на макроекономічному рівні забезпечити фінансування спеціальних програм оздоровлення населення; поліпшення системи охорони материнства й дитинства як важливого заходу, спрямованого на підвищення народжуваності та збереження підростаючого покоління; поліпшення соціального облаштування сільських територій щодо оптимального розміщення об'єктів виробничого, житлового та комунального призначення, газифікації, водопостачання та водовідведення, реконструкції доріг, відкриття об'єктів медичного, культурно-освітнього, торговельного та житлово-комунального призначення за рахунок збереження наявних і спорудження нових об'єктів соціальної інфраструктури села; розвиток правового забезпечення регіонального самоврядування та функціонування сільської общини з метою формування ефективного механізму управління соціальними процесами у сільських поселеннях; дотримання вимог державних програм збереження навколишнього природного середовища, поліпшення екологічних умов проживання у сільській місцевості; поглиблення та розширення наукових досліджень демографічних проблем країни, у тому числі сільських поселень.

Удосконалення та подальший розвиток взаємовідносин підприємств АПК потребують прийняття пакета законодавчих актів щодо оптимізації трудових відносин в агропромисловому комплексі, мотивації та оплати праці. Має розширитися сфера прикладання трудової діяльності, особливо молоді, за рахунок розвитку підприємництва, сільського зеленого туризму, соціальної інфраструктури села, створення спільних підприємств з виробництва сільськогосподарської продукції та сировини й сервісного забезпечення господарств, де, з одного боку, учасниками є підприємства АПК, а з іншого – структурні формування системи споживчої кооперації України [2].

Аналізуючи соціальні аспекти життя сільського населення, варто зазначити, що нині

спостерігається багаторазове відставання сільської місцевості за наявністю основних життєзабезпечуючих сфер: медичного, побутового, торговельного, транспортного обслуговування, освіти культури тощо. Рівень безробіття у сільській місцевості найвищий серед інших сфер діяльності та продовжує зростати. Такий стан є наслідком залишкового принципу бюджетного фінансування соціальних потреб сільського населення. Доки існуватиме подібна ситуація, соціальні проблеми у сільській місцевості й надалі будуть загострюватися, провокуватимуть демографічну кризу, дефіцит трудових ресурсів, знижуватиметься якість робочої сили. У кінцевому підсумку під загрозою опиниться продовольча безпека держави.

Соціальні аспекти розвитку сільських територій щільно пов'язані з екологічною ситуацією у державі. Ми вважаємо, що головну роль у розв'язанні проблем соціально-екологічного захисту відіграють соціальні та суспільні умови, які мають бути покладені в основу формування оптимізованих механізмів взаємовідносин підприємств усіх сфер АПК.

Усталений роками порядок ставлення до людського чинника як другорядного і зумовив сповільнення розбудови АПК як системи не лише економічних, а й соціальних відносин. Отже, на заваді стало ментальне сприйняття соціальних відносин, соціальної інфраструктури [3]. Тому культивування такої психології має стати одним з пріоритетів довготривалої політики, ініціатором якої може стати саме держава.

Нині однією з головних проблем подальшого реформування сільських поселень стала соціальна, змістом якої є забезпечення зайнятості, створення робочих місць, підвищення рівня доходів сільського населення.

Іншою актуальною соціальною проблемою сільських поселень є катастрофічне скорочення чисельності жінок віком 18–40 років. Так, в окремих регіонах України чоловіків цього віку майже вдвічі більше, ніж жінок. Отже, відсутність жінки-берегині означає відсутність родини, дітей, будь-яких перспектив розвитку сільських поселень.

На наше переконання, впливовим чинником, який може змінити таку ситуацію на краще, варто вважати відновлення та подальше створення робочих місць саме для жінок. Крім того, суттєво поліпшити ситуацію могла б ефективна політика щодо господарств населення, які у сучасних умовах є потужним джерелом зайнятості та додаткового доходу значної частини сільського населення.

Ми вважаємо, що механізми стимулювання підприємництва в агробізнесі, створення малих і середніх підприємств сфери АПК у сільській місцевості у державній аграрній політиці мають посісти чільне місце і сприятимуть формуванню інвестиційної привабливості, що має позитивно вплинути на розвиток взаємовідносин підприємств АПК.

Вирішення соціальних проблем розвитку сільських територій зумовлюється людським чинником. Це обґрунтовується тим, що людина постає у центрі аграрної політики. Тому формування та прийняття виважених політичних рішень, орієнтованих на людський чинник, потребує прогнозування можливих результатів у майбутньому. Глобалізаційні аспекти розвитку людства переконують, що людина та її цінності, безперечно, мають вищий пріоритет, ніж будь-які економічні критерії та показники [4].

Для розвитку сільських територій необхідно вирішити низку таких завдань:

- забезпечити комплексний багатofункціональний розвиток;
- сформувати ефективну інфраструктуру та забезпечити надійне функціонування її об'єктів;
- підвищити рівень зайнятості за рахунок ефективного використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій;
- забезпечити істотне підвищення доходів;
- сформувати ефективну систему соціального захисту мешканців;
- вирівняти умови життєдіяльності мешканців міст і сільських поселень;
- сприяти розширенню можливостей сільських громад у розв'язанні проблем життєдіяльності населення.

Такі завдання вимагають від держави кардинального втручання з метою формування стратегій соціальної політики сільських територій та їх втілення у життя. Вважаємо, що актуальним напрямом реалізації зазначених стратегій є створення системи адресного забезпечення розвитку сільських територій – складання програм соціально-економічних трансформацій сільських територій на перспективу до 20 років. В основі таких програм ми вбачаємо спрямованість на відновлення та подальший розвиток ефективного конкурентоспроможного агропромислового виробництва.

Непересічного значення набуває розвиток житлового будівництва та комунального господарства. Комплексною програмою розвитку українського села у цій сфері передбачається [5]: забезпечити збереження та упорядкування державного, комунального та приватного житлового фонду, реконструкцію та будівництво нового, комфортабельного житла; збільшити обсяг будівництва житла у сільській місцевості, надання довгострокових пільгових кредитів індивідуальним сільським забудовникам; забезпечити засобами зв'язку, електро-, газо-, тепло- та централізованого водопостачання і водовідведення; здійснити побудову необхідної інфраструктури для надання сільському населенню житлово-комунальних послуг.

У сфері розвитку освіти державна підтримка спрямовується на забезпечення надання освітніх послуг відповідно до державних стандартів початкової, базової і повної середньої освіти; рівного доступу до високоякісної дошкільної та загальної середньої освіти; створення належних умов для проживання працівників гуманітарної сфери на селі; функціонування мережі дошкільних, загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів у сільській місцевості тощо.

З метою забезпечення розвитку сфери охорони здоров'я та поліпшення демографічної ситуації першочергової уваги потребують: реалізація державної політики щодо поліпшення демографічної ситуації у сільській місцевості, надання оздоровчо-профілактичної та медичної допомоги населенню, створення належних виробничих і побутових умов, забезпечення дотримання вимог техніки без-

пеки та виробничої санітарії; формування та забезпечення функціонування у сільських поселеннях системи надання медичної допомоги населенню на основі пріоритетного розвитку первинної медико-санітарної допомоги на закладах сімейної медицини; реструктуризація мережі закладів первинної медико-санітарної допомоги із введенням фельдшерсько-акушерських пунктів до складу сільських лікарських амбулаторій як структурних підрозділів; забезпечення рівного доступу до надання первинної медико-санітарної допомоги сільським жителям за рахунок створення фельдшерсько-акушерських пунктів у сільських поселеннях з населенням понад 500 осіб; реорганізація фельдшерсько-акушерських пунктів, які здійснюють обслуговування понад 1000 осіб, в амбулаторії загальної практики сімейної медицини та їх належному оснащенню; поліпшення спеціалізованої, швидкої та невідкладної медичної допомоги, що надається сільському населенню, за рахунок оснащення лікувально-профілактичних закладів сучасним лікувально-діагностичним обладнанням та спеціальними автотранспортними засобами; підвищення якості необхідних реабілітаційних послуг, що надаються інвалідам і дітям-інвалідам з сільського населення, а також послуг, пов'язаних із їх транспортуванням до реабілітаційних закладів.

У сфері культури передбачається забезпечити подальший розвиток закладів культури, запровадити нові форми їх діяльності, сприяти широкому доступу до зазначених закладів сільських жителів з наданням пільг малозабезпеченим верствам; сприяти збереженню та активному пропагуванню історико-культурної спадщини; поліпшити кадрове забезпечення закладів культури; забезпечити виконання державних, регіональних і місцевих програм у сфері культури – обслуговування сільського населення.

У сфері побутового обслуговування сільського населення передбачено формування збалансованої мережі підприємств побутового обслуговування, організацію обслуговуючих кооперативів, надання підтримки малому підприємству, збереження існуючих і створення нових робочих місць, створення

підприємств побутового обслуговування у сільських населених пунктах, підвищення якості та збільшення обсягу надання відповідних послуг, організацію обслуговуючих кооперативів, забезпечення підготовки кадрів для підприємств побутового обслуговування відповідно до потреб розвитку сфери обслуговування на селі, підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників підприємств зазначеної сфери.

Розвиток організаційно-економічних відносин між підприємствами усіх сфер АПК потребує врахування демографічних аспектів. З цих позицій є необхідною практична реалізація державної політики щодо поліпшення демографічної ситуації у сільській місцевості, забезпечення охорони здоров'я мешканців, оптимізації міграційних процесів, забезпечення зайнятості. Перспективи подальших досліджень мають бути спрямованими на пошук способів організації виробництва екологічно безпечної продукції підприємствами АПК та забезпечення нею національного споживчого ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сільське господарство України – від минулого до сьогодення / кол. авторів за заг. ред. М. В. Зубця. Т. II : Від становлення земельних відносин до комплексної механізації виробництва. – К. : Аграрна наука, 2005. – С. 148–220.
2. Ткаченко В. Г. Предпринимательство в АПК: вопросы теории, первый опыт, проблемы : монография / В. Г. Ткаченко, В. И. Богачев [и др.]. – Луганск : Книжковий світ, 2000. – 172 с.
3. Макаренко П. М. Моделі аграрної економіки / П. М. Макаренко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
4. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар : [пер. з англ.] / Дж. Стігліц. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2003. – С. 30.
5. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 1158 від 19 вересня 2007 р. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з титулу екрана.